

TOMO AKVINIEČIO MORALĖS FILOSOFIJA

Dalia Marija Stančienė

Vilniaus pedagoginio universiteto Etikos katedra
 Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius
 Tel. (370 5) 275 49 30
 El. paštas: daliastanciene@yahoo.fr

Straipsnyje nagrinėjama Tomo Akviniečio moralės filosofija dažnai vadinama prigimtinio įstatymo etika. Ją galima apibūdinti kaip krikščioniškosios pasaulėžiūros, aristotelizmo ir neoplatonizmo elementų sintezę. Įstatymą Tomas Akvinietis skirsto į amžinąjį, dieviškąjį, prigimtinių ir žmogiškąjį. Yra dar ir penktoji rūšis – tai geidulingumo, arba nuodėmės, įstatymas. Etikai svarbiausias prigimtinis įstatymas, kurį Akvinietis pirmiausia apibrėžia kaip amžinojo įstatymo dalyvavimą protingame kūrinyje. Kalbėdamas apie prigimtinių įstatymą, Tomas suformuluoja pagrindinius žmogaus elgesio principus. Svarbiausias iš jų yra nuostata, liepianti žmogui siekti gėrio ir vengti blogio. Ją žmogus atranda savo prigimtiniam prote. Ji yra pirmasis Tomo Akviniečio etikos principas, iš kurio kyla kiti nurodymai, susiję su prigimtiniais žmogaus polinkiais.

Prasminiai žodžiai: moralės filosofija, tomistinė etika, prigimtinis įstatymas, prigimtiniai polinkiai, protas.

Įvadas

Tomas Akvinietis, būdamas ne tik teologas, bet ir filosofas, politikas, teisės įstatymų žinovas, ypatingą dėmesį skiria moralės problemoms. Jo nuomone, kadangi žmogus yra laisvas, moralė padeda jam apsispręsti, koks turi būti gyvenimo tikslas ir kokiomis priemonėmis jo reikia siekti. *Nikomacho Etikos komentare* Akvinietis rašo: *tikrasis moralės filosofijos tyrimų objektas yra žmogaus veiksmai, kiek jie yra susiję tarpusavyje ir nukreipti į tikslą. Žmogiškais vadinu tuos veiksmus, kurie kyla iš žmogaus valios proto paliepimu. Juk valiai ir protui nepavaldūs veiksmai, teisingai kalbant, vadinami ne žmogiškais, o gamtiniais, kaip*

akivaizdu atžvilgiu augalinės sielos veiksmų, kurių moralės filosofija visiškai nenagrinėja. Kaip gamtos filosofijos objektas yra judėjimas arba judantis daiktas, taip moralės filosofijos objektas yra į tikslą nukreipta žmogaus veikla arba valingai tikslo siekiantis žmogus (Aquinas 1993: [in I Ethic., lect. I., n. 3] 2). Iki Tomo Akviniečio krikščioniškojoje etikoje dažniausiai buvo nagrinėjami Šventajame Rašte tiesiogiai ar netiesiogiai pateikti moraliniai priesakai. Tomas Akvinietis, spręsdamas pamatines etikos problemas teleologiniu Aristotelio metodu, išvengė vergiško sekimo autoritetingu tekstu ir piktnaudžiavimo dedukcija (Chenu 1993: 186–187). Tomo Akviniečio prigimtinės teisės teorija, dažnai vadinama moralės filosofija, buvo pasinau-

dota kuriant „Amerikos konstitucijos aukštesniosios teisės pagrindus“ (Sigmund 1988: xi–xiv). Šiandien, remiantis Tomo Akviniečio palikimu, kuriamos naujos prigimtinio įstatymo teorijos (John Finnis, Germain Grisez), kurios sulaukia kitų tomistų kritikos. Vyksta debatai dėl Tomo Akviniečio moralinės teologijos, pirmųjų principų, gėrio sampratos interpretavimo po Vatikano II Susirinkimo (Hittinger 2000: 5).

Garsusis Tomo Akviniečio traktatas *Apie įstatymą* (*S. Th. I–II*, kl. 90–108) puikiai iliustruoja, kaip jis rėmėsi Aristotelio teleologija, kurdamas integruotą etikos, teisės ir valdymo teoriją. Šiame traktate Akvinietis pateikia keturių įstatymų struktūrą: amžinąjį įstatymą (pasaulio dieviškąjį planą), prigimtinių įstatymą (pagal kurį žmogus naudodamasis savo mąstymu dalyvauja amžinajame įstatyme), žmogaus įstatymą (pagal kurį „nuosprendžiais“ ir „įsakymais“ prigimtinis įstatymas yra pritaikomas specifinėms visuomenėms), dieviškąjį įstatymą (dieviškasis apreiškimas fiksuotas Naujajame Testamente ir Senajame Testamente, vadovauja žmogui ir padeda suprasti teisės bei moralės dėsnius). Ši struktūra remiasi neoplatoniškais hierarchijos ir dalyvavimo koncepcijomis, Romos teise, feodalizme gyvavusiu tikėjimu, kad įstatymas ir valdžia yra bendros kilmės, ir stoikų tikėjimu racionalia ir moralia pasaulio tvarka. Šios sistemos vienybę pagrindžia pamatinis tikėjimas žmogaus mąstymo gebėjimu suvokti Dievo intencijas atitinkantį gamtos tikslumą. Tomo Akviniečio manymu, prigimtinis įstatymas yra susijęs su „prigimtinių polinkių“ ištobulinimu, juos pajungiant savausiai, maitinimuisi, dauginimuisi, šeimos gyvenimui, mokymuisi ir garbinimui. Visa tai yra suprantama kaip Dievo suteiktos būtinybės ir galimybės, kurios patenka į prigimtinio įstatymo sritį. Žinoma, ne

visi potraukiai yra „prigimtiniai“, o tik atitinkantys racionalius žmogaus prigimties tikslus. Jie nėra išvedami dedukcijos būdu, jie yra išplėtojami iš vientisos ir socialiai atsakingos asmenybės sąvokos. Čia turima omenyje tokia asmenybė, kuri siekia realizuoti maloningo ir tikslingai veikiančio Dievo suteiktas galimybes.

Šis krikščioniškasis aristoteliškasis etikos racionalizmas labai skiriasi nuo ankstesniojo augustinieškojo pesimizmo, nuvertinusio žmogaus mąstymo galimybes pažinti gėrį ir jo valią šio gėrio siekti. Akviniečio etika atsirado kaip tik tuo metu, kai Bažnyčiai, paplitus individualios išpažinties praktikai, ypač reikėjo metodo, leidžiančio spręsti konkrečias etikos problemas. 1215 metais Laterano IV Susirinkimas paskelbė visiems krikščionims privalomą kasmetinę išpažintį kunigui (Lenzenweger 1996: 252). Išpažinčių klausytojams prireikė išmokti, kaip paskirti tinkamą atgailą ir kaip atgailaujantiems nurodyti tinkamą dvasinio tobulėjimo kryptį. Todėl *Teologijos sumos* antroje dalyje Akvinietis, remdamasis prigimtimi ir prigimtinio įstatymu, kalba tiek apie kunigų, tiek apie pasauliečių moralės klausimus. Šiame straipsnyje detaliau sustosime ties prigimtinio įstatymo etika ir pabandysime atsakyti į klausimą, kas ji yra ir kodėl vadinama moraliniu įstatymu. Bet prieš tai panagrinėsime, kaip Tomas supranta įstatymą apskritai ir kokie yra įstatymai.

Įstatymo samprata

Įstatymo sampratą Tomas Akvinietis siūlo pradėti nagrinėti nuo įstatymo esmės, vėliau aptarti įstatymų įvairovę ir įstatymo padarinius (*S. Th. I–II*, kl. 90, *prologus*). Įstatymo esmę, Tomo teigimu, suprasime atsakę į keturis klausimus: ar įstatymas yra tai, kas priklauso pro-

tui; kas yra įstatymo tikslas; kas yra jo priešastis; kokia yra jo paskelbimo reikšmė. Taip pat klausimo *Apie įstatymo esmę* prologe Tomas pabrėžia, kad reikia atkreipti dėmesį į išorinius veiklos pradus, nes *į gėrį kreipiantis išorinis pradas yra Dievas, kuris mus moko įstatymu* (ten pat).

Tomo pateiktas įstatymo apibūdinimas, kad jis yra tam tikras veiklos matas ir taisyklė (ten pat, a. 1, in c), mums leidžia daryti išvadą, kad įstatymu yra numatoma ir planuojama veikla. Taigi turi būti tas, kuris numato ir planuoja, o tai gali atlikti tik tas, kuris turi išmintį, nes pritardamas Aristoteliui Tomas teigia, kad *išminčiui priklauso tvarkyti* (SCG II, cap. XXIV [4]). Todėl toliau daroma išvada, kad tvarka atsiranda dėl išminties to, kuris supranta. O suprasti gali tas, kuris turi intelektą, arba protą, todėl Tomas ir klausia: *ar įstatymas priklauso protui?* Keldamas klausimą apie įstatymo priklausomybę protui, Tomas turi galvoje žmones ir jų santykį su įstatymu. Pasiremdamas silogistika, Tomas iš dviejų teiginių – įstatymas yra tam tikras veiklos matas ir taisyklė, žmonių veiklos taisyklė ir matas yra protas – daro išvadą, kad įstatymas priklauso protui. Kadangi protas yra žmonių pirmasis veiklos pradas (*S. Th. I–II, kl. 90 a. 2, in c*), nes kreipia į tikslą, o žmonių gyvenimo galutinis tikslas yra laimė (ten pat, kl. 2 a. 7), tai, pabrėžia Tomas, įstatymui labiausiai priklauso rūpin-tis ta tvarka, kuri veda į bendrąją laimę (ten pat, kl. 90 a. 2, in c). Be to, kaip ir Aristotelis, laimę Tomas vadina tobula veikla (SCG I, cap. C [3]), kuri priklauso nuo keturių dalykų: giminės, veikimo pradmens, veiklos objekto ir veiklos formos (ten pat). Detaliau panagrinė-sime, kaip suprasti tuos keturis veiksnius, nuo kurių priklauso veiklos tobulumas, vedantis į bendrąjį gėrį, ir kuriais vadovauda-

masis protas įgyja įstatymo pagrindą (*S. Th. I–II, kl. 90 a. 2, ad 3*).

Veiklos giminę Tomas supranta dvejopai. Viena veiklos rūšis yra vidinė, kaip veikimas pačiame veikiančiajame, pavyzdžiui, matymas ar girdėjimas, kita – išorinė, pereinanti į kitus daiktus, kaip šildymas, namų statymas (SCG II, cap. I [2]). Pirmoji veikla yra tobulesnė, nes priklauso pačiam veikiančiajam: *Mat tokie tobulumai priklauso tiems, kurių veikla jie yra, ir gali būti aukščiau, nes nėra nukreipti į ką nors sukurtą kaip į tikslą* (SCG I, cap. C [3]).

Veiklos tobulumo priklausomybę nuo veikimo pradmens Tomas atskleidžia per galią. Kiekvienas veikia per savo formą, o kiekvieno veikiančiojo forma yra jo veikimo pradmuo (ten pat, cap. XLVI [2]) ir tą veikimo pradmenį Tomas vadina galia (ten pat, cap. XLIII [12]). Vadinasi, kuo didesnė galia, tuo yra tobulesnė veikla. Kadangi intelektinė prigimtis pranoksta kitas prigimtis (ten pat, cap. XLVII [7]), tai žmogaus veiklos aukščiausias tobulumas pasireiškia suprantamumo rūšimi, t. y. kuo didesnę supratimo galią turi intelektas, tuo jo, o drauge ir žmogaus veikla yra tobulesnė. Taip pat reikia nepamiršti, kad intelektas veikia tarpininkaujant valiai, kurios objektas yra intelekto gėris (SCG II, cap. XXIII [4]) ir kartu intelekto gėris yra veikiančiojo tikslas. Jūslys taip pat gali kreipti žmogų į gėrį, bet toks gėris bus pavienis, o intelekto gėris yra visuotinis gėris. Todėl Tomas teigia: *mūsų laimė yra ne dėl juslių veiklos, bet dėl ipročio ištobulintos intelekto veiklos* (SCG I, cap. C [3]).

Trečiu atveju intelekto veikimas bus tuo tobulesnis, kuo tobuliau jis supras tiriamąjį objektą ir pasieks didžiausią laimę, kai tas objektas bus *aukščiausios inteligibilijos supratimas* (ten pat, cap. C [3]). O tobuliausiai suprantamas objektas, rašo Tomas, yra *dieviškoji esmė, nes ji yra tobuliausias veikimas ir pir-*

moji tiesa (ten pat, cap. XLVII [6]). Vadinasi, veikla bus labiausiai tobula, jeigu ji sieks suprasti dievišką esmę ir žmogus tada pasieks didžiausią laimę. Galiausiai veiklos tobulumas priklauso nuo veiklos formos, t. y. *kai veikiama tobulai, lengvai, ryžtingai ir maloniai* (ten pat, cap. C [3]). Tačiau toks veikimas, tvirtina Tomas, priklauso Dievui, nes *Jis supranta ir Jo supratimas yra aukščiausioji galia, kurios nereikia tobulinti įpročiu. ... Todėl jis yra laimingas* (ten pat, cap. C [3]). Žmogus šiame gyvenime negali būti visiškai laimingas, nes jo veikla nuolat formuojama įpročiu (*SCG III, cap. 48 [7]*). Veiklos tobulumo analizė rodo, kad žmogus veikia įvairiomis kryptimis, kurios yra susiejamos bendruoju gėriu, t. y. galutinės priežasties bendrumu, *nes bendrasis gėris yra bendrasis tikslas* (*S. Th. I–II, kl. 90 a. 2, ad 2*). Taip įstatymas nukreipiamas į bendrąjį gėrį. Padarius šias dvi išvadas, kad įstatymas priklauso proto tvarkai ir yra nukreiptas į bendrąjį gėrį, mums belieka sužinoti, ar kiekvienas žmogus gali būti įstatymo kūrėju bei skelbėju ir kada įstatymas turi galią.

Kadangi įstatymas labiausiai rūpinasi tvarka, saugančia bendrąjį gėrį, tai, rašo Tomas, tokį įstatymą gali skelbti tik tas, kas atstovauja daugumai, kuriai priklauso tas bendrasis gėris (ten pat, a. 3, in c). Bendrojo gėrio turėtojai paskiria vieną ar kelis atstovus, kurie gali leisti įstatymus ir taip pat reikalauti juos vykdyti ir bausti tuos, kurie jų nevykdo. Tačiau įstatymas, pažymi Tomas, turi galią tik tada, kai jis yra viešai paskelbiamas ir žmonės su juo yra supažindinami (ten pat, a. 4, in c). Kiekvienas žmogus, dalyvaujantis valstybės ar kurios nors bendruomenės gyvenime, gali patarti, kaip formuoti įstatymus, bet jo patarimai, jei leidėjų nebus įtraukti į įstatymus, neturės vykdomosios galios. Tačiau priimtas įstatymas jau turi galią kiekvienam ben-

druomenės nariui, ir žmogus, vykdydamas įstatymą, *proto dėka pats sau tampa įstatymu* (ten pat, a. 3, ad 1). Konstatavęs, kad įstatymas yra proto dalykas ir visada nukreiptas į visuotinę gerovę kaip į tikslą, kad jį suformuoja ir paskelbia bendras autoritetas, Tomas pateikia įstatymo apibrėžimą: *įstatymas yra ne kas nors kita kaip tam tikras proto sprendimas dėl bendrojo gėrio, kurį išleido ir paskelbė įpareigotasis rūpintis bendruomene* (ten pat, a. 4, in c). Taip pat Tomas nurodo ir įstatymui būdingus tris požymius: būti nukreiptam į bendrąjį gėrį kaip į tikslą, vadovauti žmogaus veiklai pagal teisingumo tvarką, skatinti žmones vykdyti tai, kas įsakyta (ten pat, kl. 91 a. 5, in c). Išnagrinėjęs įstatymo esmę, Tomas pereina prie klausimo apie įstatymų įvairovę.

Įstatymų rūšys

Įstatymus Tomas klasifikuoja į keturias rūšis, iš kurių trys priklauso dieviškajam protui ir viena – žmogiškajam. Šiuos įstatymus Tomas pavadina amžinuoju, prigimtiniu, žmogiškuoju ir dieviškuoju (ten pat, kl. 91). Amžinasis įstatymas sutampa su dieviškuoju protu, nes priėmus prielaidą, kad pasaulį valdo dieviškoji apvaizda, kas yra įrodyta, teigia Tomas (ten pat, a. 1, in c), tai ir visa kūrinija yra valdoma dieviškojo proto. Kadangi dieviškajam supratimui neegzistuoja laikas, tai toks supratimas yra amžinas ir tokį įstatymą Tomas siūlo vadinti amžinuoju. Tačiau amžinasis įstatymas toks, koks yra savaime, yra niekam nepažinus (ten pat, kl. 93 a. 2, in c) ir yra už žmogaus proto. Žmogus pažįsta amžinąjį įstatymą tik per tam tikrą jo didesnę ar mažesnę spinduliuvimą, nes *kiekvienas tiesos pažinimas yra koks nors spinduliuavimas ir dalyvavimas amžinojo įstatymo* (ten pat). Dalyvaudamas tiesos pažinime, žmogus siek tiek pažįsta amžinąjį įsta-

tymą, nes *amžinasis įstatymas yra nekintanti tiesa* (ten pat). Vadinasi, pagal amžinojo įstatymo tvarką visi kūriniai kažkaip dalyvauja amžinajame įstatyme, turėdami savyje dieviškojo proto atspaudą. Būtent, šis dieviškojo proto atspaudas ir kreipia kūrinių į jai būdingus veiksmus ir tikslus. Tokį amžinojo įstatymo dalyvavimą per dieviškojo proto atspaudą protingame kūrinyje Tomas pavadina prigimtinio įstatymo arba, kitaip tariant, *prigimtinis įstatymas yra ne kas kita kaip amžinojo įstatymo dalyvavimas protingame kūrinyje* (ten pat). Prigimtinis įstatymas žmonėse dėl amžinojo proto dalyvavimo pasireiškia polinkiu siekti gėrio ir vengti blogio (ten pat, kl. 91 a. 2, in c), tačiau pirmiausia jis žmonių veiksmus kreipia į tikslą (ten pat, ad 2). Iš prigimtinio įstatymo bendrųjų ir neįrodomų principų, teigia Tomas, *žmogaus protas turi eiti prie tam tikrų atskirų nurodymų* (ten pat, a. 3, in c), kuriuos jis pavadina žmogiškuoju įstatymu. Žmogiškasis įstatymas ypatingas tuo, kad pritaiko bendruosius principus žmonių giminei pagal jos rūšines savybes ir nustato gyvenimą reguliuojančius reikalavimus. Perėmęs iš Aristotelio teorinio ir praktinio proto perskyrą, Tomas nurodo, kad teorinis protas yra susijęs su tikrove per vaizdinius, kurie padeda suprasti realiai egzistuojančių daiktų formas, parodančias, *kas tai yra* (SCG III, cap. XCVII [12]). Praktinis protas taip pat atskleidžia pradą, tik jau nebūtinai *kas tai yra*, bet veiklos pradą, t. y. tikslą. Ir, kaip pažymi Tomas, *praktinis protas, kuris nukreiptas į veiklą, žengia toliau ir jam priklauso trečiasis aktas – įsakymas* (S. Th. I–II, kl. 47 a. 8, in c). Skelbiant įsakymą, praktiniam protui rūpi teisingumas, kurį jis įgyvendina sujungdamas konkrečioje veikimo situacijoje bendrybę ir atskirybę. Tačiau praktinis protas, apmąstydamas, *ką galima atlikti, kas yra atskira ir atsitiktina*, gali suklysti, nors

ir vadovaujasi prigimtinio proto šviesa. Žmogus turi bendruosius principus, kurie yra prigimtinio proto bendrosios taisyklės ir matai, tačiau prigimtinis protas yra dieviškosios išminties, o ne žmogaus matas, todėl nebūtina, kad žmogaus matas būtų *visais atžvilgiais teisingas ir tikslus, nes pakanka, kad jis patenkinutų savo giminės reikalavimus* (ten pat, kl. 91 a. 3, ad 3). Be to, kadangi iš esmės įstatymas yra *tai, kas tvarko ir matuoja* (ten pat, a. 6, in c), o visuose kūriniuose jis dalyvauja, tai žmogui dieviškuoju potvarkiu paskirtas įstatymas – *veikti vadovaujantis protu* (ten pat).

Kad žmogus kuo mažiau klystų ir tiksliau žinotų, ką jam reikia daryti ir ko nedaryti, šalia prigimtinio ir žmogiškojo įstatymo yra dieviškasis įstatymas (ten pat, a. 4, in c). Iš esmės dieviškasis įstatymas – tai Šventuoju Raštu perduotas Apreiškimas, kuris buvo būtinas, kaip nurodo Tomas, dėl keturių priežasčių: pranokstančio žmogaus supratimą galutinio tikslo, į kurį orientuojamas žmogus; dėl žmogiškų sprendimų nepatikimumo atsirandančių skirtingų ir net priešingų įstatymų; dėl žmogiškojo įstatymo, nepakankamai gerai tvarkančio vidinę veiklą; dėl negalėjimo aprepti ir uždrausti visų blogybių žmogiškuoju įstatymu. Būtent dėl šių priežasčių specialios krikščioniško gyvenimo elgesio normos, t. y. dieviškasis įstatymas, ir buvo perduotos Šventuoju Raštu, kad žmogus galėtų siekti galutinio antgamtinio tikslo kilnesniu būdu (ten pat, a. 4, ad 1). Dieviškąjį įstatymą žmogus gauna tiesiai iš Dievo, ir tai yra ne žmogaus proto sprendimas, vadovaujant prigimtiniam įstatymui, bet žmogui suteikta Dievo malonės dovana (SCG III, cap. CXVI [1]). Dieviškasis įstatymas nėra tai, kas prieštarauja protui, bet jį tik papildo, t. y. žmogus apsisprendamas prie prigimtinio įstatymo taisyklių prideda dieviškojo įstatymo taisyklę (S. Th. I–II, kl. 91 a. 4, ad 2).

Prigimtinis įstatymas, arba moralės filosofija

Dabar pabandysime pažiūrėti, kaip Tomas pateikia prigimtinio įstatymo sampratą, kokie jam iškyla svarbiausi klausimai ir kaip prigimtinis įstatymas tampa moraliniu įstatymu.

Prigimtinių įstatymą Tomas nagrinėja tiek metafiziniu, tiek gnoseologiniu aspektu. Metafizinis prigimtinio įstatymo aspektas, t. y. jo esmė, atskleidžiama prieštaravimo dėsniumi ir tikslingumo pasireiškimu pasaulyje, o gnoseologinis aspektas, t. y. prigimtinio įstatymo pažinimas, – prigimtinių polinkių tvarka. Tomas pažymi: kaip prieštaravimo dėsnis, atskleisdamas griežtą skirtumą tarp būties ir nebūties, pirmiausia mūsų protui leidžia visuose dalykuose atpažinti būtį, taip tikslingumas praktinį protą nukreipia į gėrį (ten pat, kl. 94 a. 2, in c). Spręsdamas būties ir gėrio santykius, Tomas sprendžia proto ir valios santykius, nes proto objektas yra būtis, o valios – gėris. Transcendentalinė gėrio sąvoka yra pagrindinė ir pirmoji praktinės srities sąvoka, turinti ryšį su pirmuoju praktinės srities dėsniu arba kitaip tariant – su pirmuoju ir pagrindiniu prigimtinio įstatymo nurodymu: *gėrį reikia daryti ir jo siekti, o blogio vengti* (ten pat). Būtent šio nurodymo supratimu ir prasideda prigimtinio įstatymo etika, grindžianti visus kitus nurodymus, *ką reikia daryti ir ko reikia vengti*. Praktinis protas prigimtinio įstatymo nurodymus savaime suvokia *esant žmogaus gėriu* (ten pat) ir gali priimti sprendimą, kaip juos vykdyti, vengdamas blogų veiksmų. Tai suvokdamas praktinis protas skiria moralinius principus, taisykles ir konkrečias pareigas, dėl to prigimtinių įstatymą Tomas pavadina *prigimtinio proto šviesa* (ten pat). Taip prigimtinis įstatymas yra suprantamas kaip praktinio proto prigimtinis įprotis (ten pat,

a. 1, in c), suteikiantis galią protui priimti moralinius sprendimus, o *sinderezė** yra įstatymas žmogaus intelektui, nes yra *įprotis, apreišantis visus prigimtinio įstatymo nurodymus, kurie yra pirmieji veiklos pradai* (ten pat, ad 2). Tokia yra Tomo Akviniečio prigimtinio įstatymo pagrindinė idėja, kurią jis plėtoja *Teologijos sumos* antrosios knygos pirmosios dalies 94 klausime. Prigimtinio įstatymo *teorija* (Bourke 1968: 98) dažnai vadinama tomistine etika, nes joje suformuluoti pagrindiniai žmogaus elgesio principai. Jacques Maritainas prigimtinių įstatymą pavadina moraliniu įstatymu žmogui, *nes žmogus jam ne būtina, bet laisvai paklūsta arba nepaklūsta, nes žmogaus elgesys priklauso ypatingai, privilegijuotai tvarkai, kurios neįmanoma redukuoti į bendrąją kosmoso tvarką ir [kuri] krypta į galutinę tikslą, kuris yra aukštesnis negu imanentinis kosmoso bendrasis gėris* (Maritain 1957: 87).

Dabar detaliau pa nagrinėsime Tomo Akviniečio 94 klausimą *Apie prigimtinių įstatymą*. Prigimtinio įstatymo svarstymą Tomas suskirsto į šešis artikulius, iš kurių paaiškėja, kodėl prigimtinis įstatymas yra žmogaus moralinis įstatymas. Jau pačiame pirmajame artikle *Ar prigimtinis įstatymas yra įprotis* Tomas kalba apie dorovę. Kad žmogaus veiksmai turėtų būti dorovingi, mes galime spręsti iš dorybės kilmės apibrėžimo, kad ji yra tam tikros veiklos pradai (*S. Th. I–II, kl. 94 a. 1, ad 1*), ir prigimtinio įstatymo nurodymų, kurie, būdami pirmieji veiklos pradai, yra įgyjami praktinio proto, kaip jau rašėme, *sinderezės dėka* (ten pat, ad 2). Viduramžių filosofijos tyrinėtojas Ralphas McInerny's pažymi, *kad sinderezė yra žmogui būdingas pirmųjų moralinės tvarkos*

---

* Graikiškas terminas *synteresis*, lotynų autorių raštuose tapęs *synderesis* (proto kibirkštis), kilo iš Jeronimo (340–420) *Ezechielio knygos komentaro*.

principų žinojimas, t. y. prigimtinio įstatymo žinojimas (McInerny 1997: 105). Todėl trečiajame artikle *Ar visi dorybių aktai kyla iš prigimtinio įstatymo* iškeldamas du teiginius: kad protas nurodo veikti dorybingai ir kad veikla pagal protą yra prigimtinis polinkis, Tomas daro išvadą, kad visi dorybingi aktai kyla iš prigimtinio įstatymo, kurį žmogus žino sinderezės dėka. Tiesa, reikia atkreipti dėmesį į Tomo pastabą, kad čia kalbama apie dorybingus aktus, bet ne apie aktus apskritai, kurie suvokiami pagal savo rūšį. Vadinasi, iš prigimtinio įstatymo negali kilti nedorybingi aktai. Tad aiškindamas nedoros veiklos buvimą, Tomas nurodo, kad ji atsiranda dėl praktinio proto nesugebėjimo visada teisingai įvertinti reiškinius ar susidariusias aplinkybes. Tai atsitinka todėl, pažymi Tomas, kad kai kurie žmonės turi *aistros arba blogo įpročio, arba blogos prigimtines savybes iškreiptą protą; kaip kadaise germanai plėšikavimo nelaikė neteisingu dalyku, nors jis akivaizdžiai yra priešingas prigimtiniam įstatymui* (S. Th. I–II, kl. 94 a. 4, in c). Kad išvengtume blogų veiksmų, Tomas mato vienintelę išeitį – paklusti teisingam protui, kuris turi įsakyti visiems žmogaus prigimtiniams polinkiams, nors kai kurie iš jų priklauso ne proto, bet kitoms galioms (ten pat, ad 3).

Kaip protas, esantis veiklos matas ir taisyklė, gali įsakyti prigimtiniams polinkiams, Tomas aprašo šio klausimo antrame artikle *Ar prigimtinis įstatymas apima daug nurodymų, ar tik vieną*. Pirmiausia jis sulygina teorinį ir praktinį protą, laikydamas juos ta pačia gاليا, tik nurodydamas pirmųjų principų formuluočių skirtumus. Teorinis protas suformuoja pirmąjį teorinį neįrodomą principą būties atžvilgiu, t. y. būtis ir nebūtis yra nesuderinamos arba *negalima kartu teigti ir neigti*, o praktinis protas – pirmąjį neįrodomą praktinį normatyvinį principą gėrio atžvil-

giu, t. y. gėris ir ne-gėris yra nesuderinami arba *gėrį reikia daryti ir jo siekti, o blogio vengti*. Kaip jau rašėme, būtent iš šio pirmojo prigimtinio įstatymo nurodymo arba dar kitaip vadinamo transcendentalinio dėsnio, suformuoto praktiniu protu, grindžiami visi kiti prigimtinio įstatymo nurodymai. Protas, sa-vai-me suvokęs žmogaus prigimties polinkius kaip gėrį, tuos polinkius nukreipia į tam tikrą veiklą. Todėl, kaip pažymi Tomas, prigimtinių polinkių tvarką atitinka prigimtinio įstatymo nurodymų arba įpareigojimų tvarka. Vadinasi, žmogus iš prigimties turi pagrindines orientacijas, kaip gyventi ir elgtis pasaulyje. Atsižvelgdamas į tai, kad žmogus yra tiek gamtiška, tiek protinga būtybė, Tomas suklasifikuoja prigimtinis polinkius. Gėriu susiejęs prigimtinių polinkių tvarką su įstatymo įpareigojimų tvarka, Tomas išskiria tris prigimtinių polinkių lygmenis. Pirmieji du lygmenys aprėpia visą gamtą, tačiau žmoguje jie veikia ypatingu, *žmogiškuoju būdu*, o trečiasis priklauso tik žmogui.

Pirmasis prigimtinio polinkio lygmuo yra bendras visų substancijų savisaugos polinkis. Dėl šio polinkio prigimtinis įstatymas turi *visa, kas saugo žmogaus gyvybę ir neleidžia priešingo* (ten pat, a. 2, in c). Vadinasi, žmogaus pareiga yra saugoti savo egzistenciją. Tai aktualu tema šiandien kalbant apie savižudybes, mirties bausmę ar eutanaziją. Antrasis – tai visiems gyvūnams būdingas rūšies išsaugojimo polinkis. Dėl šio polinkio prigimtiniam įstatymui priklauso *vyro ir moters susijungimas, vaikų auklėjimas* (ten pat). Ši tema taip pat aktualu, nes išskyla daug įvairių požiūrių į vyro ir moters, tėvų ir vaikų santykius, į šeimą. Trečiasis – tai tik žmogui būdingi polinkiai pagal proto prigimtį. Čia Tomas nurodo du polinkius: *žinoti tiesą apie Dievą ir gyventi visuomenėje* (ten pat). Dėl šio polinkio prigimtiniam įstatymui pri-

klauso *vengti nežinojimo ir nesmerkti kitų, su kuriais reikia bendrauti*. Šis lygmuo jau apima tikėjimo problemą, tiesos pažinimą ir visuomeninius santykius.

Aptariant šią Tomo polinkių klasifikaciją, matyti, kad žmogui, kaip asmeniui, pirmiausia yra būdingas savisaugos instinktas, o po to eina gyvenimas drauge su kitais, t. y. šeimoje. Gyvenimas šeimoje įpareigoja suvokti, kad būtina save saugoti ne tik dėl savęs, bet ir dėl kitų. Taip formuojasi bendrojo gėrio samprata, trečiajame lygmenyje perauganti į visuomenės gėrį. Polinkių klasifikacija akivaizdžiai parodo, kaip protas, remdamasis bendraisiais principais, formuluoja konkretesnes taisykles ir įpareigojimus, įgaudamas moralinę reikšmę. Vadinasi, savisaugos principas, lemiantis visuomeninius santykius, turi būti tvarkomas protu, t. y. įstatymais, taisyklėmis bei reikalavimais, taigi jis tampa reikšmingas moralės prasme.

Nagrinėjant prigimtinių polinkių klasifikaciją ir prigimtinio įstatymo nurodymų tvarką kyla klausimas: *ar gali keistis pats prigimtinis įstatymas?* Šį klausimą Tomas aptaria penktajame artikle. Jis nurodo, kad prigimtinis įstatymas gali keistis tik viena prasme, t. y. kai prigimtinis įstatymas papildomas tiek Dievo, tiek žmogaus įstatymu ir yra naudingas geresniam žmogaus gyvenimui. Tačiau prigimtinis įstatymas visiškai negali keistis išbraukimo būdu, nes, anot Tomo, *pirmųjų prigimtinio įstatymo pradmenų atžvilgiu prigimtinis įstatymas yra visai nekintamas* (ten pat, a. 5, in c). Papildymai leidžiami suprantant, kad *tam tikrų dalykų atžvilgiu prigimtinis įstatymas kai kurių širdyse buvo sugadintas tiek, kad gerai buvo vertinami iš prigimties blogi dalykai; tokį sugadinimą derėjo pataisyti* (ten pat, ad 1).

Baigdamas prigimtinio įstatymo svarstyimą paskutiniame, šeštajame, artikle Tomas

pabrėžia, kad prigimtinis įstatymas iš esmės nėra sunaikintinas, t. y. *jokiu būdu negali būti ištrintas iš žmonių širdžių visuotinai* (ten pat, a. 6, in c). Tam tikroje veikloje nuodėmė gali kliudyti protui pritaikyti pagrindinį prigimtinio įstatymo nurodymą, kaip minėtu germanų plėšikavimo pavyzdžiu, ir tokiu būdu prigimtinis įstatymas yra naikinamas iš dalies. Todėl labai svarbus kriterijus nustatant veiklos teisingumą yra jos suderinimas su prigimtinio įstatymu, t. y. tarnavimu bendrajam gėriui. Būtent tokią žmogaus veiklą Tomas vadiną moralia, ir tuo aspektu prigimtinis įstatymas yra moralinis įstatymas.

Išvados

1. Tomo Akviniečio moralės filosofija arisoteliniu teleologijos metodu plėtojama krikščioniškosios teologijos kontekste. Vadovaudamasis amžinuoju įstatymu, kuris yra dieviškosios išminties planas, Tomas kuria moralės ir teisės tvarką.
2. Visa kūrinija dalyvauja amžinajame įstatyme pagal iš anksto numatytus būtybių rūšį atitinkančius prigimtinius polinkius. Žmogus yra išskiriamas iš kūrinijos kaip protinga būtybė, proto dėka galinti numatyti veikimo įstatymo santykį su amžinuoju įstatymu, ir toks dalyvavimas amžinajame įstatyme vadinamas prigimtinio įstatymu.
3. Visi dorybingi veiksmai kyla iš prigimtinio įstatymo ir perduodami proto nurodymu. Todėl Tomo Akviniečio moralės filosofija dažnai vadinama prigimtinio įstatymo etika.
4. Tomo Akviniečio etikoje gėris morališkai prasme išreiškia valios ir sąžinės atitikimą, todėl valia gėrio dėka tampa gera. Taigi sąžinė yra moralumo instancija, sprendžianti apie motyvaciją ir moralinę veiksmų kokybę.

LITERATŪRA

1. Aquinas, T. St. 1952. *Summa Theologiae* I-II. Matriti: La Editorial Catolica, S. A. (toliau santrumpa *S. Th. I-II*).
2. Aquino de T. St. 1934. *Summa contra Gentiles*. Roma: Commissio Leonina (toliau santrumpa *SCG*).
3. Aquinas, T. St. 1993. *Commentary on Aristotle's Nicomachean ethics*. Notre Dame, Indiana: Dumb Ox Books.
4. Bourke, V. J. 1968. *History of ethics*. New York: Doubleday & Company, Inc.
5. Chenu, M.-D. 1993. *Introduction à l'étude de saint Thomas d'Aquin*. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
6. Hittinger, R. 2000. *A Critique of the New Natural Law Theory*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
7. Lenzenweger, J.; Stockmeier, P.; Amon, K.; Zinshobler, R. 1996. *Katalikų Bažnyčios istorija*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
8. Maritain, J. 1957. *Man and the State*. Chicago: The University of Chicago.
9. McInerny, R. 1997. *Ethica thomistica. The Moral Philosophy of Thomas Aquinas*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press.
10. Sigmund, P. E. 1988. *Introduction*, in Aquinas T. St. *On Politics and Ethics*. New York; London: Princeton University, W. W. Norton & Company.

THE MORAL PHILOSOPHY OF THOMAS AQUINAS

Dalia Marija Stančienė

Summary

The moral philosophy of Thomas Aquinas, discussed in this article, is titled as the Natural Law Ethics by many authors. This ethics could be characterized as the synthesis of the elements of Christian theology, aristotelianism and neoplatonism.

Aquinas divides law into eternal, divine, natural and human. He also mentions the fifth kind of law, the law of sin. The natural law, which is defined by Aquinas as the *participation of the eternal law in rational creature*, is the most important for ethics; for the main principles of human behavior springs from it. The first of

these principles is the precept: *good is to be done and pursued, and evil is to be avoided*. Human reason is able to find it independently, without any supernatural assistance. This precept is the first principle of Aquinas' ethics. In relation with the natural inclinations it produces other four important precepts: human life is to be preserved and reproduced, man has to know truth about God and live in society. These precepts constitute the core of Aquinas' ethics.

Keywords: moral philosophy, thomistic ethics, natural law, natural's inclinations, reason.

Įteikta 2004 04 09